

Yaptıkları büyük hizmetlerden dolayı halkımızın sevgi ve saygısını kazanmış olan diğer Horasan erenlerinin yaşamları gibi Hacı Bektaş Veli'nin yaşamı da bilinmezlerle doludur. Çünkü o dönem olaylarını anlatan, çoğu Arapça ve Farsça yazılmış olan tarihi kaynakların çoğunda, Horasan Erenleri hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Hacı Bektaş Veli'nin yaşamı ile ilgili hemen hemen tek kaynak, O'nun ölümünden yaklaşık bir yüzyıl sonra ikinci el (aktarma) bilgiler kullanılarak kaleme alınmış olan ve yazarı kesin olarak bilinmeyen Hacı Bektaş Veli Vilayetnâmesidir. Ancak zaman ve mekan açısından bazı hatalara sahip olan bu kitap, Hacı Bektaş Veli'yi bir yandan 1169 yılında ölmüş olan büyük Türk tasavvufçusu Şeyh Ahmet Yesevi ile çağdaş yaparken, diğer yandan onu 1299 yılında kurulan Osmanlı Devletinin ve 1369 yılında kurulan Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşunda pay sahibi yapmakta ve de ona peygamberlerin dahi göstermediği mucizeler ve kerametler atfetmektedir. Vilayetname dışında Hacı Bektaş Veli'den bahseden eserlerde ise, yalnız övmek veya yermek için söylenmiş birkaç söze rastlanmaktadır. Bu bakımdan Hünkarın yaşamı ve düşünceleri hakkındaki görüşler çok çeşitli ve çelişkilidir. Bu nedenle öncelikli olarak 13. ve 14.Yüzyılda Anadolu'daki toplumsal-dinsel yapının ele alınıp incelenmesi, Hacı Bektaş Veli'nin yaşamını daha anlaşılır kılacaktır.

Ali Aktaş

I. 13. VE 14. YÜZYILDA ANADOLU'NUN TOPLUMSAL – DİNSEL YAPISI

Aleviliğin Anadolu'da yayılışında; Moğol istilasından dolayı Maverâünnehir ve Horasan'dan Anadolu'ya göç eden farklı inançlara, öğretilere, akımlara ve tarikatlara bağlı olan topluluklar ve önemli şahsiyetler etkili olmuştur. Bu göç sırasında sünni ve sünni olmayan düşünce sistemlerine bağlı çok farklı akımlar ve bu akımların karakteristik özelliklerini taşıyan çeşitli topluluklar ve önemli şahsiyetler Anadolu'ya yerleşmiş ve Anadolu'da yerleştikleri bölgelerdeki dini, siyasi, kültürel ve toplumsal yapıyı etkilemiş ve de bulundukları (yerleştikleri) bölgenin yapısından etkilenmişlerdir.

Anadolu'ya daha önceki dönemlerde de (Moğol istilâsından önce de) göçler olmuştur. Bu göçler sonucu Anadolu'ya yerleşenler arasında İslâmiyet dışında yer alan inançları benimsemiş topluluklar olduğu gibi, İslâmiyet içinde değerlendirilen sünni ve sünni olmayan kollara bağlı olan topluluklar hep bulunmuştur. Ancak asıl kalabalık göç dalgası, Moğol istilasından sonra olmuş ve bu istiladan dolayı, Kübreviyye ve Sühreverdiyye gibi sünni eğilimli tarikat üyelerinin yanında, hepsi hiç şüphesiz sünni olmayan eğilimlerin içinde yer alan, Yesevîlik (1), Vefailik, Kalenderilik ve Haydarilik v.b. gibi çeşitli akımlara bağlı topluluklar da Anadolu'ya gelmişlerdir. Anadolu'ya gelen bu toplulukların büyük çoğunluğunu ise, sünni olmayan düşünce sistemini benimsemiş topluluklar oluşturmaktaydı.

12. ve 13. Yüzyılda Anadolu'da yaşayan topluluklara baktığımızda, Moğol istilasından dolayı Anadolu'ya yerleşmiş ve sünni olmayan düşünce sistemine (heterodoksiye) bağlı, Kalenderi, Cavlaki, Babai, Haydari, Ahi ve Vefai gibi sıfatlarla adlandırılan Batını yöntemi benimsemiş toplulukların üyeleri bulunmaktadır. Yine o dönem Anadolu'da yaşayan ve sünni olmayan düşünceyi (heterodoksiyi) benimsemiş önemli şahsiyetler ise: Kalenderi olan, Cemâü'd-Din Sâvî; Cavlaki olan Ebubekrî-i Niksârî; Haydari olan, Hacı Mübarek-i Haydari ve Şeyh Muhammed-i Haydarî; Babai olan, Baba İlyas-ı Horâsânî ve Baba İshak; Vefai olan, Dede Gargın ve Şeyh Edebalî; Ahi olan Ahi Evran ve de bunların yanı sıra heterodoks ve batını yapıdaki Aleviliğin yayılmasını ve kökleşmesini sağlayan Hünkar Hacı Bektaş Veli, Barak Baba, Geyikli Baba, Doğlu Baba, Postinpûş Baba, Abdal Musa, Otman Baba, Sultan Sucâu'd Din Veli, Karacaahmet Sultan, Seyyit Battal Gazi, Seyyit Hüseyin Gazi, Seyyit Ali (Kızıl Deli) Sultan, Saru Saltuk gibi adlar önemli şahsiyetlerin bir çırpıda sayabilinecekleridir.

Sünni olmayan bu akımlar yapısı itibari ile göçebe Türkmenler arasında çok taraftar toplamıştır. Özellikle Baba İlyas-ı Horâsânî tarafından geliştirilen Babailik akımının etkisi oldukça önemlidir. Baba İlyas tarafından bugünkü Amasya yakınlarında bulunan İlyas Köyü (eski adı ile Çat Köyü) içinde kurulan tekke yolu ile Babailik kısa zamanda Türkmenler arasında yayıldı. Orta Anadolu'nun çeşitli yerlerinde açılan diğer tekkeler de bu yayılışa hizmet etti.

Selçuklular tarafından dışlanan Türkmenler ve diğer göçebe topluluklar, 1240 yılındaki toplumsal başkaldırı niteliği taşıyan ve Baba İlyas-ı Horâsânî tarafından hazırlanan ünlü "Baba İsyani" nda yer almışlardır.

Babai İsyanından sonra dağılan Türkmenler için, Çat Köyünün yerini, Hacı Bektaş Veli'nin Suluca Karahüyük'te kurduğu dergah aldı. Zamanla Anadolu'daki Babailer ve diğer sünni olmayan akımlar, Hacı Bektaş Veli'nin etrafında toplanarak, bugünkü Aleviliği oluşturdular. Bundan sonraki dönemlerde de değişik adlarla anılmalarına karşın (Kızılbaş vb. gibi), günümüzde Alevi-Bektaşî diye adlandırılmakta-dırlar.

Anadolu'daki sünni olmayan toplulukların bir kısmı popüler sayılırken, Ahiler, Bektaşiler gibi; bir kısmı da anarşist sayılmışlar, Babailer gibi. Yine kaynaklar, aynı dönem içinde bile sünnilik içinde yer almayan toplulukları, akımları ve önemli şahsiyetleri farklı düşüncelerle tanımlamışlardır. 13. Yüzyılda yaşamış olan Ebubekr-i Niksâr-ı Cavlak-î, Şeyh Ömer-î Girîhi, Hacı Mübarek-i Haydarî, Şeyh Muhammed-i Haydarî ve bunlara bağlı topluluklardan olumlu bahseden Eflakî gibi sünni yazarlar olduğu gibi; bütün bu önemli şahsiyetlerden ve onlara bağlı bulunan Cavlaki ve Haydarilerden, beğenilmeyen, hoş karşılanmayan topluluklar diye söz edenler de bulunmaktadır.

Hatta Sünni düşünce sistemini benimsemiş kimseler, 13.Yüzyılda Anadolu'da Sünni olmayan önemli şahsiyetleri ve toplulukları, tekke ve dergahlarında köpekleri ile düşüp kalkmakla, ibadet etmek yerine, dinsizlik ve inançsızlıkla, zina etmekle, esrar çekmekle ve afyon içmekle suçlamaktadırlar. Örneğin, 13. Yüzyılda yaşamış olan İbnü'l-Hatib daha da ileri giderek, bu şahsiyetleri, toplulukları ve üyelerini utanma bilmez, yeryüzünün en aşağılık yaratıkları olarak tanımlamış ve bunların İslâmiyet dairesi dışında olduğunu belirtmiştir.

Sünnilik içinde yer almayan yani sünniliği benimsemeyen topluluk ve önemli şahsiyetler için ne söylenirse söylensin hepsi subjektif değerlendirmelerdir. Özellikle sünni olmayan topluluklara ve

şahsiyetlere muhalif olan sünni araştırmacıların karalama çabaları sonuç vermediğinde, bu şahsiyetlere sahip çıkmaya (sünni gibi göstermeye) yönelmesi, bu akımların düşünür, derviş, veli ve erenlerinin ne kadar önemli olduğunu kendiliğinden ortaya koymaktadır.

İşte bu şahsiyetlerden Anadolu insanı için tartışmasız en önemlisi, Hünkar Hacı Bektaş Veli'dir.

II. HACI BEKTAŞ VELİ

A) Hacı Bektaş Veli'nin Doğum Yeri ve Yılı

13. Yüzyılın ilk yarısında gerek Moğol istilasının etkisiyle, gerekse başka nedenlerden dolayı Horasan'dan kalkıp Anadolu'ya gelen, Anadolu Aleviliğinin oluşumunda büyük çabalar harcayan, daha sonraki yıllarda "Horasan Erenleri" diye anılan Türkmen babaları arasında Hacı Bektaş Veli önemli bir yer tutar.

Hacı Bektaş Veli, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na başkentlik yapmış, Horasan'ın Merv, Herat, Belh ile birlikte dört önemli kentinden biri olan Nişabur'da doğmuştur. O dönemin sayılı kültür merkezlerinden biri olmasından başka, Nişabur ve çevresi, Hacı Bektaş Veli'nin doğduğu sıralarda Türkmen nüfusunun yoğun olduğu bir bölgeydi ve orada bir Türkmen pirinin kurduğu Yesevîlik tarikatı büyük bir yayılma ve gelişme göstermişti. İşte Hacı Bektaş Veli, bu kültürel ve dinsel ortamda yetişmiş, Arapça ve Farsça'yı kitap yazacak kadar iyi öğrenmiş, devrinde geçerli olan bütün bilgilerle donanmıştır.

Ahmed Yesevî-Hacı Bektaş Veli ilişkisine önemli bir yer ayıran Vilayetnâme Ahmed Yesevî'den övgü ve saygıyla bahsetmektedir. Ahmet Yesevî hakkında "Doksan dokuz bin Türkistan pirinin ulusu" ve "Pirlerin piri" sözleri yer almaktadır. Vilayetnamede "Ahmed Yesevî '*Biz yokluk yurdunda eğlenmeyiz, ahirete gideriz. Var seni Rum'a saldık, Sulucakarahöyük'ü sana yurt verdik, Rum Abdallarına seni baş yaptık*' dedi. Hacı Bektaş Veli, ertesi gün, gün doğarken Ahmed Yesevî'den izin alarak yola düştü" diyerek Hacı Bektaş Veli'yi Anadolu'ya Ahmed Yesevî'nin gönderdiği belirtilmektedir.

Hacı Bektaş Veli, Nişabur'dan ne zaman ayrıldığına yanıt verebilmek için onun doğum tarihini tam olarak bilmek gerekir.

Vilayetnâme, Hacı Bektaş Veli'nin doğum tarihini belirtmediği gibi, elimizde Hacı Bektaş Veli'nin doğum tarihini kesin olarak bildiren kaynak da bulunmamaktadır.

Vilayetnâme'nin ilk yaprağında Hacı Bektaş Veli'nin doğum tarihinin 606 (1209-10) olarak yazıldığı belirtilmektedir. Başta Alevi kaynakları olmak üzere bazı kaynaklar bu konuda 1241'den 1249'a kadar değişen rakamlar vermektedir. Onun 1281 yılında Anadolu'ya geldiğini, 1337 yılında vefat ettiğini (hakka yürüdüğü) yazarlarsa da bu bilgiler tarihi gerçeklere aykırı düşmektedir. Çünkü Hacı Bektaş Veli'nin on üçüncü yüzyılın ortalarında ölen Baba İlyas ile, 1260 yıllarında ölen Ahi Evren ve onu çağdaşı olan Kırşehir valisi Nureddin Caca ile Anadolu'da görüştüğü ve 1273 yılında ölen Mevlâna ile haberleştiği kesin olarak bilinmektedir.

Ayrıca Vilayetnâme'ye göre Hacı Bektaş 92 yıl ömür sürmüştür. Yine bu yazılı kaynaklara göre, Türkistan'da 40 yıl çile hayatı yaşayarak kamil insan mertebesine ulaşmıştır. Ölüm tarihi 1270-71 olarak kesinleşen Hacı Bektaş'ın 92 yıllık ömrü ile 40 yıllık çile hayatını birlikte değerlendirecek onun 1178 yılı civarında doğup, 40 veya 42 yaşlarında Nişabur'dan ayrılmış olabileceğini söyleyebiliriz. Çünkü Nişabur, 24 Mart 1220 tarihinde Cebe ve Sübetay Noyan komutasındaki Moğol askerleri tarafından kuşatılmıştır. Kuşatma sırasında şehri canla başla savunan Nişaburluların attığı bir okun Cengiz Han'ın damadı Tagacar'ın canını alması üzerine gazaba gelen Moğollar, Tuli komutasındaki 30 bin kişilik ilâve bir güçle 25 Mart 1221 tarihinde şehre girmişlerdir. Şehri ele geçirdikten sonra aldıkları emir üzerine şehrin bütün yapılarını yıkarak orayı tarla haline getirmişlerdir. Moğollar sağ kalan Nişaburluları şehrin dışındaki boş alana çıkarmışlar, aralarından 400 sanatkârı seçip Türkistan'a gönderdikten sonra geri kalanları kılıçtan geçirmişlerdir. Kedi, köpek dahil şehirde hiçbir canlı bırakmamışlardır.

Hacı Bektaş Veli, Nişabur'dan ayrıldıktan sonra Hac yolunu tutmuş, Necef'e ve Kerbelâ'ya uğramış, Hac göre-vini yerine getirdikten sonra üç yıl Mekke'de kalmıştır. Anadolu'ya gelirken Halep'e uğrayarak orada bulunan kutsal yerleri ziyaret etmiştir. Oradan Elbistan'da bulunan Ashab-ı Kef'e, sonra Kayseri'ye, Kayseri'den Ürgüp'e, Ürgüp'ten de bugün Hacıbektaş olarak bilinen Suluca Karahöyük'e gelip yerleşmiştir.

Menteş ismindeki kardeşiyle birlikte Sivas'a, sonra Baba İlyas'a yani Amasya'ya, Amasya'dan Kırşehir'e, Kırşehir'den Kayseri'ye varmıştır. Hünkar'ın kardeşi Mentüş, Kayseri'den Sivas'a gittiği sırada orada şehit olmuştur. Hacı Bektaş Veli de Kayseri'den Suluca Karahöyük'e gelmiştir.

Gerek Aşıkpaşa-zâde'nin verdiği bilgilere, gerekse Eflakî'nin Ariflerin Menkıbeleri adlı eserinde Hacı Bektaş Veli için söylediği, "*Baba Resul'un has halifesi*yd " sözüne dayanan bazı araştırmacılar, Hacı Bektaş Veli'nin, on        yüzyılın başlarında, bazılarına göre Baba İlyas, bazılarına göre de Baba İşhak tarafından düzenlenen ve uzun süren Babai İsyanı na katılmıştır. Yani Hacı Bektaş Veli'nin Selçuklu yönetimi tarafından 1240 yılında Kırşehir civarında bastırılan ve elebaşları idam edilmiş olan Baba iler İsyanı nı aktif olarak katıldığını iddia etmişlerdir. Kendisi de Türkmen babası olan Hacı Bektaş Veli'nin Baba İlyas, Baba İşhak ve diğer Türkmen babalarıyla iyi ilişkiler içinde olması doğaldır. Ancak onun Baba iler İsyanı na katılmış olması zayıf bir ihtimaldir.       O, söylendiği gibi isyana katılıp canını kurtarmış olsaydı, oradan kalkıp, Suluca Karah y k gibi her türlü saldırıya açık bir yere gelip yerleşmez, orada serbest olarak faaliyetlerine devam edemezdi. Bunun dışında Hacı Bektaş Veli'nin yaşamını ayrıntılarına kadar anlatan Vilâyetnâme'nin bu konuya kesin olarak değinmesi gerekirdi.

Hacı Bektaş Veli'nin yaşadığı dönemde Türkmen topluluklarında başlıca iki insan tipi h kimdir: G zi ve Veli tipi. Bunlardan birinci gruba girenler ülkeler fethetmişler, ikinci gruptakiler ise, alınan ülkelere yerleşmeyi, yerleşik bir toplum meydana getirmeyi olanaklı kılmışlardır. İsmi in sonundaki sıfattan da anlaşıldığı gibi Hacı Bektaş Veli, gazi değil veli tipine girmektedir.

Hacı Bektaş Veli, Suluca Karah y k'e yerleştikten sonra orda bir tekke kurarak halkı eğitme ve aydınlatma faaliyetlerine devam etmiştir. Vilâyetnâme'ye göre ona bağlı 36 bin kişi vardı ve bunların 360'ı huzurunda hizmette bulunurdu. Hacı Bektaş Veli'nin halifeleri; onunla birlikte Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş olan Sarı Saltuk Dede Rumeli'nde, Abdal Musa Sultan Elmalı'da, Karaca Ahmed Sultan İstanbul'da ve Akhisar'da, Akça Koca Akyazı'da, Barak Baba Bigadiç'te, Hızır Samut Bozok'ta Yozgat'ta, Sultan ş ca Eskişehir'de, Hacım Sultan Uşak'ta, Taktuk Emre Sakarya bölgesinde, Geyikli Baba Bursa'da inançlarının, gelişip kök salması için çalışmışlardır.

B) Hacı Bektaş Veli'nin çağdaşları :

Hacı Bektaş Veli'nin Suluca Karah y k'te yaşadığı dönem, Anadolu'nun karışıklık ve sıkıntılarla dolu bir devri olmasına rağmen, aynı zamanda Baba İlyas, Mevlâna, Ahi Evren ve Yunus Emre gibi Türk düşünce hayatını zamanımıza kadar etkileyen büyük insanların yaşadığı bir dönemdir. Bu büyük insanların herbiri, bir başka yönden halkın maneviyatını yükseltmek, birlik, beraberlik duygularını ayakta tutmak için çabalar harcamışlardır.

Baba İlyas Amasya'da yönetime karşı eleştirileri ile Mevlâna, Konya'da saray ve yöneticilerle hoşgörü telkinleriyle; Hacı Bektaş, köylü ve göçebe halk arasına da girerek onların her türlü ihtiyaçlarıyla, dilleriyle, şiirleriyle, musikileriyle, ahlâkıyla ilgilenerek; Ahi Evren, esnaf ve sanatkârları bir birlik altında toplayarak sanat ve ticaret ahlâkını, üretici ve tüketici çıkarlarını güven altına almak suretiyle bu kötü politik ve ekonomik atmosfer içinde onlara yaşama ve direnme gücü vermişlerdir.

C) Hacı Bektaş Veli ve Baba İlyas :

Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'da görüştüğü önemli şahsiyetlerden biri, yukarıda da değindiğimiz Baba İlyas'tır. Baba İlyas, Hacı Bektaş gibi Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş, bir süre "Kayseri Kadılığı" yaptıktan sonra Amasya'ya yerleşerek orada Mes'udiye tekkesinin başına geçmiştir. Türk şiirinin öncülerinden sayılan Âşık Paşa'nın (1272-1333) dedesi, Aşıkpaşazâde'nin de dedesinin dedesi olan Baba İlyas, özünü Orta Asya'da yaşamış olan Türkmenlerin ilk din ve inançlarından alan, içinde çoğunlukla "Horasan Erenleri" diye adlandırılan şahsiyetler bulunan, Hayderîlik, Melâmîlik, Kalenderîlik, Ahîlik, Hatta Mevlevîlik ve Bayramîlikte önemli izleri bulunan ve Hacı Bektaş Veli'yi de derinden etkilemiş olan Babailiğin şeyhidir.

D) Hacı Bektaş Veli ve Ahi Evren :

Hacı Bektaş Veli'nin Ahiler, onların şeyhi Ahi Evren ve başta vali Nureddin Caca olmak üzere Kırşehir'in ileri gelenleri ile sık sık görüşüp konuştuğunu hem Eflâkî hem de Vilayetnâme'de bulunan şu beyitler bize söylemektedir:

*"Nakleder ol kân-ı eltaf-ı kerem
Hacı Bektaş-ı Veli-yi muhterem
Kırşehrî'de Ahi Evren ile
Oturup sohbet ederlerdi bile
Kırşehrî'de ne ki var hâs u âm*

Kıldı istikbâl Hünkâr'ı tamam.."

.Ahilerin pîri Ahi Evren hakkında bilgi veren hemen hemen tek kaynak Vilayetnâme'dir. O bu konuda şöyle diyor: “.. O zamanlar Kırşehirî'nin adı Gülşehrî (Kırşehir) idi. Camileri, mescitleri, medreseleri çoktu ve mamur bir yerdî. Şehirde müderrisler, bilginler ve olgun insanlar vardı. Bunların içinde Ahi Evren adlı bir er de vardı ki, Denizli'den Konya'ya, oradan Kayseri'ye gelmiş, Kayseri'den de kalkıp Gülşehrî'ne gelerek yerleşmişti. Fütüvvet ehlinin ulusuydu. Fakat onun aslını, soyunu, nereli olduğunu kimse bilmez. Çünkü gayb erenlerindendir. Onu Sdreddin-i Konevî âleme bildirdi. Bu erin birçok kerameti vardır ve onlar gün gibi meşhurdur.”

Silah taşımalarına izin verilmiş, bir şeyhin yönetimi altında bulunmuş, yolcu ve misafirlerin ağırlamasından, yolların güvenliğinin, huzur ve asayişin sağlanmasına kadar çeşitli görevler üstlenmiş olan esnaf ve sanatkârlardan oluşan Ahilerin şeyhi Ahi Evren bir sözünde “Şeyhi olduğum kimsenin Hacı Bektaş da şeyhidir” demiştir. Gerçekten de Hacı Bektaş Veli'nin ilk öğrencileri aynı zamanda birer ahi idiler. Bunlar, Batı Anadolu'ya göç ederek Osmanlı Devleti'nin kurulmasına yardımcı olmuşlar, fetihlere katılmışlar, Balkanlara geçerek Türk kültürünü oralara kadar götürmüşlerdir.

Ahilerin ayin ve erkânlarında görülen kemer takma, aynı tasta içme, özel elbiseler giyme, tarikata girişte dualar etme, her talebin iki yol arkadaşı, bir de yol atası tutmaya zorunlu olması, çeşitli derecelerden geçmek için birçok şartları yerine getirmesi, her derecenin ayrı ayrı sırlara sahip bulunması gibi konular Hacı Bektaş Veli'nin bu teşkilata yaptığı etkinlerin açık işaretleridir. Zaten Ahiler, XIV.yüzyıl sonlarında Bektaşî adını alıp, silsilelerini Hacı Bektaş Veli'ye dayandırmışlardır.

E) Hacı Bektaş Veli ve Mevlâna :

Hacı Bektaş Veli ile Mevlâna, her ikisi de Horasanlıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Hacı Bektaş Veli, Horasan'ın Nişabur, Mevlâna da Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Her ikisi de aynı kültür ortamında yetişmiş, Anadolu'ya aşağı yukarı aynı tarihlerde gelmiştir. Her ikisi de insanı kutsal bir yaratık kabul etmiş, şiirleri ve sözleriyle onu göklere çıkarmıştır. Örneğin Hacı Bektaş Veli :

*“Hararet nardadır sacda değildir,
Keramet baştadır, tacda değildir,
Her ne arar isen kendinde ara
Kudüs'te Mekke'de Hac'da değildir”*

derken, Mevlâna da:

*“Anhâ ki talebkâr-ı hodâ-id hodâ-id
Birun z şomâ nist şomâ-id şomâ-id
Çizî ki nekerdid gom ez behr-i çe cuyid
Kes gayri şomâ nist kocâ-id kocâ-id
Der hâne neşinid negerdid beher kuy
Zirâ ki şomâ hâne u hem hâne-i hodâ-id”*

“Ey Tanrı'yı isteyen kimseler, o sizin dışınızda değildir, sizsiniz siz!

O halde kaybetmediğimiz şeyi ne diye arıyorsunuz? Çünkü sizden başkası yok, neredesiniz, nerde?

Evinizde oturun, orda burda dolaşmayım. Çünkü siz evsınız, hem de Tanrı'nın evi.” demiştir. Eserleri dikkatle incelenecek olursa, bu iki büyük insanın görüşlerinde ortak noktalar kolaylıkla ortaya çıkar. Elbette onların farklı yönleri de vardır. Bu konuda Abdülbakî Gölpınarlı şunları söylemektedir.

“Her iki er de Horasanlıdır. Gerçekten sonradan adlarına kurulan tarikatler de Horasanîlikten etkilenerek gelişmiştir. Ancak Mevlâna büyük bir bilgin, düşünür bir hakim, coşkun ve dahi bir şairdir. Onun halkçılığı, dinler üstü insanî düşüncesinden gelmektedir. Hacı Bektaş'sa bir düzyazı biçiminde ve bir de manzum çevirisi bulunan ve Arapça aslı ortada olmayan “Makalât”ına bakılırsa olgun bir şeyhtir. Hacı Bektaş'ı halkın benimsemesi ve sonradan Bektaşiliğin halk tarafından benimsenmesi daha çok basitliğindendir. Mevlâna Batınî inançları zahiri (görünen) törenlerle uzlaştıran bir karakter sahibidir. Hacı Bektaş'sa hem Makalât'tan hem de Mevlevî ve Bektaşî geleneklerindeki menkabelerden açıkça anlaşıldığı gibi tam bir batınîdir. Bu davranış biçimi farkı şüphe yok ki, aralarında bir ayrılık meydana getirecektir. ”

Hacı Bektaş Velî ile Mevlâna görüşmüşler midir? Bunu kesinlikle bilmiyoruz. Fakat her ikisinin birbirinin varlığından haberdar olduğunu hem Hacı Bektaş Veli'nin hayatını anlatan Vilâyetnâme hem de Mevlâna'nın hayatını anlatan Ariflerin Menkıbeleri söylemektedir.

F) Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre :

Hacı Bektaş Veli ile Yunus Emre'nin karşılaşmalarını Vilâyetnâme şöyle anlatmaktadır: “O yöre köylerinden birinde Yunus isminde rençberlikle geçinir çok fakir bir adam vardı. Bir sene kıtlık oldu; Yunus’un fakirliği büsbütün arttı. Nihayet birçok keramet ve iyiliklerini duyduğu Hacı Bektaş Veli’ye gelip yardım istemek fikrine düştü. Sığırının üstüne bir miktar alıç koyup dergâha geldi. Pir’in ayağına yüz sürerek hediyesini verdi ve kendisine bir miktar buğday istedi. Hacı Bektaş Veli ona iyi davranarak birkaç gün dergâhta misafir etti. Yunus geri dönmek için acele ediyordu. Dervişler Pîr’e Yunus’un acelesini anlattılar. O da “Buğday mı ister, yoksa erenler himmeti mi” diye haber gönderdi. Gerçekleri göremeyen Yunus buğday istedi. Bunu duyan Hacı Bektaş tekrar haber gönderdi: “İsterse alıcın her danesine nefes edeyim” dedi. Yunus tekrar buğdayda ısrar edince artık emretti, buğdayı verdiler, Yunus da dergâhtan çekilip gitti. Lâkin biraz yürüdükten sonra işlediği hatanın büyüklüğünü anladı. Çok pişman oldu. Derhal geri dönerek kusurunu itiraf etti. O vakit Hacı Bektaş, onun kilidini Tapduk Emre’ye verdiğini, bu yüzden isterse ona gitmesini söyledi

”.

Yukarıdaki parça bizi iki yönden aydınlatmaktadır: Birincisi, Hacı Bektaş tekkesinin ne gibi görevler yaptığını göstermektedir. Ta Eskişehir’in Sivrihisar kasabasında yaşayan çiftçi Yunus, kıtlık olup geçim sıkıntısına düşünce, çoluk çocuğunu doyurmak için bir yardımlaşma ve dayanışma kurumu gibi çalışan ve ünü ülkenin her yanına yayılmış olan Hacı Bektaş Veli’nin tekkesine gelmiştir. Gerçekten de bu tekke, bozulup dağılmaya yüz tuttuğu zamana kadar uzun yıllar, varlıklı kimselerin verdiği, ihtiyaç sahiplerinin aldığı, yolcuların yemek yediği, fakir fukaranın barındığı bir yer olmuştur.

İkincisi ise, Yunus’un Hacı Bektaş Veli’nin halifelerinden Taptuk Emre’nin dervişi olduğunu söylemektedir. Vilâyetnâme’nin verdiği bu bilgiye rağmen Yunus’un şiirlerinde Hacı Bektaş Veli’nin adı geçmez. Yalnız Yunus’a atfedilen,

Âl ‘Osman oğluna hüküm yürüten
Nazarilen dağı taşı eriten
Binüp cansız duvarları yürüten
Hacı Bektaş derler veli’yi gördüm

nefesinin gerek Yunus'un divanında bulunmaması, gerekse dilinin çok yeni olması nedeniyle Yunus'a ait olmadığı söylenmektedir.

Yunus'un Divanı bu yüzyılın başlarında, yani onun ölümünden altı yüzyıla yakın bir süre sonra sözlü kaynaklara dayanılarak düzenlenmiştir. Bu yüzden onun taklit edilmesi çok kolay şiirlerine başka şairlerin şiirleri karışmış olduğu gibi bazı şiirleri de Divan'da yer almamıştır. Bu şekilde düzenlenmiş bir Yunus Divanı'nda Hacı Bektaş Veli'nin adının geçmemiş olmasını ileri sürerek Yunus'un Hacı Bektaş Veli'yi tanımadığı sonucunu çıkarmak yanlış olur.

Abdülbâki Gölpınarlı, Yunus Emre - Hayatı, adlı eserinin önemli bir kısmını "Yunus Bektaşîdir" konusuna ayırmış, Yunus'un :

*Kırkların birisine çalmışidim nişteri
Kırkından kan akıdıp ibret gösteren menem
Muhammed'i yarattı mahlûka şefkatinden
Hem Ali'yi yarattı müminlere fazlıdan
gibi beyitlerinin Bektaşî geleneklerine uygun düştüğünü,
Bir sualim var sana ey dervişler ecesi
Meşayih ne buyurur, yol haberi nicesi*

ile başlayan ve

*Dört kapudur kırk makam yüz altmış menzili var
Ana eren açılır vilâyet derecesi
ile devam eden beyitlerin çok önemli olduğunu, en eski yazmalarda da bulunan bu şiirde
Yunus'un adetâ Hacı Bektaş Veli'nin Makalât'ını özetlediğini, başka bir şiirinde de
Ana eren dervişe iki cihan keşfolur
Anın sıfatın över ol Hocalar Hocası*

diyerek Yunus'un Makalât'ı gördüğünü ve "Hocalar Hocası" sözünden de Hacı Bektaşî kastettiğini söylemiştir.

Abdûlbaki Gölpınarlı'nın dışında Hacı Bektaş Veli'nin Makalât'ını yayınlayan Prof.Dr.Esad Coşan ile konunun uzmanı Prof.Dr.Iré ne Melikoff'un konumuzla ilgili sözlerini burada nakledelim:*"Türk edebiyatının en büyük şairlerinden olan Yunus Emre'nin (ö.1320) şiirleri, Hacı Bektaş'ın düşünceleriyle aynı düşünceleri açıklar: O da Hacı Bektaş gibi dört kapıdan, kırk makamdan, ibadetten, yetmiş iki millete saygı gösterilmesinden, insanda bulunan şeytanî güçlerle ilahî güçlerin bitmeyen savaşından, iyi ve kötü huyların askerlerinden söz eder. Yunus'un Risaletü'l-Nushiyye adlı eserinde bazı ilâvelerin yapıldığını kabul eden kimseler, onun yukarıda bahsettiğimiz düşüncelerini açıklayan şiirlerinin Divan'ına sonradan girdiğini savunsalar da doğrudan doğruya veya dolaylı yollardan olsun, Hacı Bektaş ile Yunus arasında geçmişte kurulmuş olan samimî ilişkiler inkâr edilemez".*

"En eski kaynakların, özellikle Hacı Bektaş'ın Vilâyetnâmesinin tanıklığını kuşkuyla karşılamamız gerektiğini söyleyebiliriz. Gerek Yunus Emre ile Hacı Bektaş'ın ilişkilerinde, gerekse Hacı Bektaş ile Yunus'un manevî üstadı Tabduk Emre arasındaki ilişkilerde gerçekten de bu kişilerin aynı toplumsal ve manevî ortamdan oldukları söylenebilir".

G) Hacı Bektaş Veli ve Yeniçeriler :

Hacı Bektaş Veli'nin Osmanlıların gelecekteki saltanatını müjdelediği, Osman Gazi'ye kılıç kuşattığı veya taç giydirdiği, Yeniçeri Ocağının kuruluşunda manevî bir pir, bir hami rolünü oynadığı hakkında çeşitli söylenceler bulunmaktadır. Ancak bugün artık onun o tarihlerde yaşamadığı kesin olarak bilinmektedir. Öyleyse Yeniçeriler neden Hacı Bektaş Veli'yi manevî seçmişlerdir? Hacı Bektaş Veli'ye mânen bağlı olan Abdal Musa, Abdal Murad, Geyikli Baba ve daha pek çok Rum Abdalları, mücahit Türkmen Babaları ve Ahiler, Osmanlı Devletinin ve Yeniçeri Ocağının kurulmasında büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. İlk Osmanlı padişahlarının takdir ve sevgilerini kazanmış olan bu kimseler, pirleri Hacı Bektaş Veli'nin adını yaşatmak istemişlerdir.

Bu şekilde Hacı Bektaş Veli'yi kendisine bir pir ve manevî koruyucu sayan Yeniçeriler, ocaklarına Ocak-ı Bektaşîyan, kendilerine ise, Taife-i Bektaşîyan, Güruh-i Bektaşîye, Zümre-i Bektaşîye, Ocak'taki derece ve terfi silsilesine de silsile-i tarik-i Bektaşîyan, Rical-i dudman-ı Bektaşîye gibi isimler vermişlerdir.

Yeniçeriler gülbengi (dua), gerçekte Bektaşî törenlerine ve onların terimlerine dayanmaktadır. Nitekim Yeniçerilerin bir ağızdan ve belirli yer ve zamanlarda terennüm ettikleri bu dua (gülbenk) şu sözleri ihtiva etmektedir:

*Allah Allah illallah
Baş uryan, sine püryan, kılıç alkan
Bu meydanda nice başlar kesilir
Olmaz hiç duyan.*

*Eyvallah, eyvallah
Kahrımız, kılıcımız, düşmana ziyan
Kulluğumuz padişaha ayan
Üçler, yediler, kırklar*

*Gülbeng-i Muhammedî, nur-ı Nebî
Kerem-i Ali
Pirimiz, sultanımız Hacı Bektaş-ı Veli
Demine devranına hû diyelim hû...*

Diğer yandan Yeniçeri Ocağının teşkilâtında da Bektaşî ileri gelenlerine yer ayrılmıştır. Ocağın 94. cemaat ortasında Hacı Bektaş babalarından biri Hacı Bektaş vekili olarak otururdu. Hacı Bektaş türbesindeki baba (Pirevindeki baba) vefat ettiği zaman yerine geçen yeni baba, İstanbul'a gelir. Ocaklı onu alıp alay ile Ağa Kapısına götürür ve tacını Yeniçeri Ağası giydirir, alay ile Bab-ı Ali'ye gider ve sadrazam tarafından kendisine ferace giydirilirdi. Bu yeni Bektaşî babasının Pir Evine avdetine kadar Ocaklı tarafından misafir edilmesi usuldendi.

H) Hacı Bektaş Veli'nin Ölüm Tarihi :

Hacı Bektaş Veli'nin doğum tarihinde olduğu gibi ölüm tarihinde de görüş ayrılıkları vardır. Bektaşî kaynakları onun 1337-38 yılında öldüğünü söylerlerse de bu tarih, tarihî gerçeklerle bağdaşmamaktadır.

Onun ölüm tarihi olarak en çok kabul gören tarih 1270-71 tarihidir. Bu konuda Abdülbâki Gölpınarlı şöyle söylüyor : *“Ankara Kütüphanesine Hacıbektaş’tan gelen kitaplar arasında no.132 A.I’de kayıtlı, Kaygusuz Abdal’ın hurufa ait bir risalesi ile Abdal Musa’nın “Pend ve Nasihat-nâme” adını taşıyan kısacık bir risalesini ihtiva eden ve ilk risalesinin sonundaki kayda göre 1291 ramazanının on ikisinde (1875) Sivas’ta sureti çıkarılan mecmuanın baş tarafında “Hazine-i celile’den şeref vürud eden tomar-ı kebir’de muharrer olduğu üzere tarih-i vilâdet-i şerifleri H.606 (1209-10) olarak, müddet-i ömr-i şerifleri 63 olmağla H.606 (1270-71) senesi vefat-ı şerifleri muharrer olduğundan iş bu mahalle tahrir olundu* ” diyor.

Babalı ayaklanması denilen 1240 isyanından üç yıl sonra, Moğol ordusu doğudan Anadolu’ya girdi. Erzincan yakınlarındaki Köseadağı bölgesinde yapılan savaşı Selçuklular yitirdiler. Fakat, kısa bir süre sonra yenenlerle yenilenler anlaştılar, Anadolu’yu birlikte yönetmeye, birlikte yağmalamaya başladılar. Anadolu için tam bir kargaşa ve yıkım dönemi başlamıştı.

Hünkâr Hacı Bektaş’ın 13. Yüzyıl’da, işte böyle bir kargaşa ortamında yaşadığı kesindir. Bunun için şu kanıtlar verilebilir :

1. Hacı Bektaş Veli, 1273 tarihinde öldüğü kesin olan Mevlana Celalettin Rumi ile çağdaştır. Bu çağdaşlığı, Mevlevi kaynakları ortaya koymaktadır. Bunlardan Ariflerin Menkıbeleri adlı Ahmet Eflaki’nin kitabı, düşmanca bir tavırla bile olsa, Hacı Bektaş Veli hakkında ilginç bilgiler verir. 1319 yılında yazılmaya başlanan bu Mevlevi kitabında, Hacı Bektaş’ın Mevlana ile çağdaş olduğu ortaya çıkar.

2. Hacı Bektaş Veli, 1263-1264 tarihlerinde Anadolu’dan Kırım’a geçen Alevi Türkmenlerin başında bulunan Sarı Saltuk’un da mürididir. Hacı Bektaş’ın 1282’den sonra ölen Sarı Saltuk’tan daha büyük veya onunla yaşdaş olması normal sayılmalıdır.

3. Hacı Bektaş; Taptuk Emre’nin Taptuk Emre de Yunus Emre’nin mürididir. Yunus Emre’nin 1320 civarında öldüğünü biliyoruz. Yunus Emre’nin manevi gidasını veren de Hacı Bektaş’tır. Öyleyse, Büyük Pir’in, Yunus Emre’den önce Hakka yürüdüğünü söylemek yanlış olmaz.

4. Hacı Bektaş Vilayetnamesi’nde, Hacı Bektaş’a karşı çıkan ve onun duvarı yürüttüğünü görünce teslim olan Seyyit Mahmud-i Hayrani de 1267-1268 tarihlerinde ölmüştür. Nureddin bin Caca da yine bu yüzyılda yaşamış olup, Vilayetname’de adı geçen önemli kişilerden birisidir.

5. Tapduk Emre’nin müridi gibi görünen hakkında net bilgiler bulunan Barak Baba da Anadolu Batınilerindendir. Kendisi 1307-1308 tarihinde Giylan’ da katledilmiştir.

6. 1275 ile 1343 yılları arasında yaşayan Ebülferec Vasıti’nin “Tıryakül Muhibbin” adlı eserinde de adı geçen Hacı Bektaş’ın 1343’ten önce ölmüş ve oldukça şöhret kazanmış olduğu anlaşıyor. Bu kitapta da Hacı Bektaş’tan seyyit olarak ve saygıyla söz edilir.

7. En önemli kanıtlardan birisi de; Kırşehir’de bir Mevlevi tekkesi kurmuş olan Şeyh Süleyman bin Hüseyin’in vakfiyyesinden geçen “finahiyetil-Hacı Bektaş kuddise sırruhu...” ibaresidir. 1297 tarihli bu ibarede, Hacı Bektaş’ın bu tarihte artık ölmüş olduğu anlaşılmaktadır. Kuddise sırruhu ibaresinin, o tarihlerde sağ insanlar için de kullanıldığı görüşü, belli bir kanıta dayanmamaktadır.

Gerek Aşıkpaşazade’nin tarihinde, gerekse “Menakıbül Kudsiyye”de; Hacı Bektaş’ın Baba İlyas-ı Horasani’nin yolunda, onun ardası olduğu vurgulanır. 1240 yılında öldürülen Baba İlyas’ın ardası olacak birisinin o dönemlerde en az 30 yaşlarında olması gerekir. Bu da Hacı Bektaş için saptarılan doğum tarihinin 1209 dolayları olduğunu gösterir.

1. Osmanlı devletinin kuruluş aşamasında, Hristiyan ailelerden alınan çocuklar Hacı Bektaş düşüncesiyle eğitilip Yeniçeri yapılıyordu. Yeniçeri askeri ile Hacı Bektaş Veli arasında bağ kurmak isteyen tarihçiler ve günümüzün yazarları, Büyük Pir’in ölüm tarihini 1337 veya 1338 gibi daha yakın zamana çekiyorlar. 14. Yüzyılın ortasında doğan Yeniçeri ordusunun kurulmasında Hacı Bektaş Veli’nin bizzat görev almış olması mümkün değildir. Ancak, onun yandaşlarından bazı dedelerin bu ordunun eğitiminde etkili oldukları gerçektir. Osmanlı yönetimi, başlangıçta Alevi-Bektaşî kesimle gayet iyi geçinmiş ve devletin geliştirilmesinde onları da kullanmıştır. Daha sonra bu ittifak bozulacak ve Yavuz Sultan Selim döneminde de toplu katliamlar başlayacaktır.

“Veli” sıfatlı pir...

Hacı Bektaş Veli’nin adındaki (Türkçe söylenişi; Veli Hacı Bektaş olmalıdır) veli unvanı önemlidir. Alevi felsefesindeki velayet yükünü taşımakla yükümlü en ulu kişiye verilen bu unvan, Aleviler arasında iki kişilik için kullanılmıştır. Birincisi Hacı Bektaş; ikincisi de Şah Safiyüddin (Safevi) yolundan olan Şah İbrahim... Velilik, Alevi felsefesine özgü bir olgudur.

Veli Hacı Bektaş’ın, ana baba tarafından Arap olmadığı ortadadır. Onun Türkler arasında, Türk kültürü ile yetiştiği, gerek yaşantısından, gerek düşüncelerinden anlaşılıyor. Buna karşın; Hacı Bektaş’ın soyunun İmam Ali’ye çıkartılması, gerçekte İmam Ali’nin manevi mirasına sahip çıkmaktan kaynaklanır. Hacı Bektaş’a veli unvanının verilmesi de işte buradan doğar. Bugün Alevi-Bektaşî edebiyatını incelersek, Hacı Bektaş Veli’nin, Hz.Ali’nin don değiştirmiş bir şekli gibi görüldüğünü rahatça saptayabiliriz. Ozan Ali İlhami bir nefesinde bunu şöyle dile getirir:

“Eğlen turnam eğlen Ali misin sen
Ali sevilmez mi deli misin sen
Yoksa Hacı Bektaş Veli misin sen?”

Anadolu’daki Ali düşüncesi, toplumun yapısına göre yeniden biçimlendirilerek Arap ve Acem’deki tutuculuktan arındırılmıştır. Bundaki en önemli katkı da Hacı Bektaş Veli’ye aittir, diyebiliriz.

Hacı Bektaş ile İmam Ali arasında kan bağı olmasa bile ilim (bilgi) bağı vardır. Sıradan insanlar, işte bu manevi bağlantıyı bilemedikleri için; Hacı Bektaş’ı bir Arap gibi görme yanılgısına da düşmüşlerdir. Bunun gerçeğe ilgisi yoktur.

Anadolu’da yetişti...

Hacı Bektaş Veli’nin tahminen 1240 yıllarında veya bu tarihin hemen öncesinde Anadolu’ya geldiği; Babalılar ayaklanmasının lideri Baba İshak’a bağlandığı, onun halifesi olduğu; Baba İshak’ın 1240 yılında öldürülmesinden sonra Sulucakarahöyük çevresine geldiği; hemen hemen bütün araştırmacılar tarafından kabul edilir. Bu görüşün bazı yönleri yanlıştır...

Anadolu, o çağlarda büyük düşünürlerin harman olduğu bir yerdir. Öyle Horasan’dan gelen herkesin hemen kabul gördüğü, veli sayıldığı gibi mantığı benimsemek olanaksızdır. O dönemi yansıtan menakıb kitaplarında, şeyhler ve babalar arasında kuvvetli bir varlık mücadelesinin olduğunu görüyoruz. Vilayetname’de anlatılan öykülerin en ilginçlerinden biri de, Anadolu erenlerinin Hacı Bektaş Veli’yi Anadolu’ya sokmamak için yaptıkları ittifaka ilişkin olanıdır. Halkın, hiç tanımadığı birisini, gelir gelmez var olan babalara, dedelere, şeyhlere tercih ederek kendisine veli yapması akıl ve mantıkla bağdaşmaz. Bu nedenle, ailesi Horasanlı olmakla birlikte, Hacı Bektaş; Babalılar arasında, Anadolu’da yetişmiş ve kendisini, gerek eylemleri, gerek düşünceleri ile kabul ettirmiştir...

Hacı Bektaş, 1240 dolaylarında Anadolu’ya gelmiş olsaydı, tamamen hareket içinde olan

Türkmenlere söz dinletmesi olanaksız olurdu. Belli ki, o, Türkmenler arasında yaşıyordu... Başsız kalan önemli bir kitleyi, 1240 isyanından sonra almış, oldukça güvenli sayılabilecek Sulucakarahöyük çevresine götürmüştür. Bizzat bu kitlenin lideri gibi ortaya çıkmamış olsa bile, onların manevi gıdasını veren insan olmuştur. Gerek Âşıkpaşazade tarihinde, gerekse Elvan Çelebi'nin Menakıbül Kudsiyye adlı kitabında, Hacı Bektaş'ın, Babalılar ayaklanmasına katılmadığı vurgulanır ve yaşadığı dönem de aydınlanır.

Bizce, Hacı Bektaş Veli, Babalılar Ayaklanması'ndan ortalama 20 yıl önce, Cengiz Han'ın Türkistan'a saldırıp yakıp yıktığı dönemlerde Anadolu'ya gelmiş; ailesinin saygınlığı, kendisinin parlak zekâsı önemli bir kitle tarafından tanınıp tutulmasını sağlamıştır.

Hacı Bektaş Veli'nin 1240 isyanının askeri lideri olan Baba İshak'ın halifesi olduğu görüşü de geleneksel bilgilere uymaz. Hacı Bektaş düşüncesinde, bir şeyhin, bir komutana mürit olması mümkün değildir...

Şimdiye değin kesin bir belge bulunmamasına karşın; Hacı Bektaş Veli'nin, Karamaoğulları hareketinin bilgi dokusunu dokuduğunu söylemek yanlış olmasa gerekir. Özellikle, 1277 yılında, Karamanoğlu Mehmet Bey'in "ayağı çarıklı, başı kızıl külahlı" Alevi Türkmenlerin başında Konya'yı ele geçirmesi ve burada yayınladığı ferman önemlidir. Bu fermanla, "Bundan sonra; devlet dairelerinde, evlerde, sokaklarda Türkçe'den başka bir dil kullanılmayacaktır. Aksi hareket edenler idam olunacaktır" denilmesi çok anlamlıdır.

Selçuklu yönetiminin resmi dil olarak Farsça'yı seçmesine bir tepki olan bu istek; Alevi kitlelerin tavrını yansıtıyordu. Alevi Bektaşiler; gerek dinsel törenlerini, gerekse sanatlarını öz Türkçe ile dile getiriyorlardı. Yunus Emre'nin şiirlerini Mevlana gibi Farkça değil de Türkçe yazması, bu yaklaşımın sonucudur... Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli'nin Makalat adlı kitabında dile getirdiği görüşlerden etkilenmiş ve onlardan bazılarını şiirle dile getirmiştir. Örneğin: Hacı Bektaş Veli "Âşıkların tenleri ölür, canları ölmez." diye yazmış, Yunus Emre bunu,

"Ölür ise ten ölür
Canlar ölesi değil" diye şiirleştirmiştir.

Hacı Bektaş Veli'nin, Ahmet Yesevi dervişi olduğu yaygın bir kanıdır. Buradan yola çıkılarak Hacı Bektaş Veli' nin şeriata bağlı olduğu kanıtlanmaya çalışılıyor. Hemen belirtelim ki, Ahmet

Yesevi şeriatla sınırlı birisi değildir. Nakşibendi tarikatının bu yoldan çıkmış olması, Yeseviliğin Sünniliğini göstermez. Ahmet Yesevi adına görülen hikmet tarzı şiirlerin çoğu onun değildir. Ahmet Yesevi'yi bir Nakşibendi gibi gösteren bu şiirlerin, Nakşibendiliğin etkisi ile daha sonradan ona mal edildiği bugün artık anlaşılmıştır. Çünkü, 12.Yüzyıl'da yaşayan Ahmet Yesevi'ye mal edilen kimi şiirler, daha sonraki yüzyıllarda meydana gelen olaylardan söz etmektedir. Bu şiirler, 16. Ve 17. Yüzyıllarda Nakşibendiler tarafından biçimlendirilmiştir. Bu nedenle, sonradan değiştirilen metinlere bakarak Yeseviliği koyu Sünnilik olarak göstermek de doğru değildir. Prof. Fuat Köprülü, Yeseviliği, Sünnilik gibi görmenin yanlış olduğunu daha sonra kabul etmiştir.

13.Yüzyıl'daki Anadolu Alevi Türkmenlerinin başlarına kızıl külah geçirip savaşımlara öyle katıldıklarını kaynaklar ortaklaşa belirtiyor. Velayetname'de iki yerde de Hacı Bektaş'ın başına kızıl renkli sarık sardığı yazılıdır. Bu çok önemli kayıt; Hacı Bektaş Veli'nin açık açık tavır takındığını ve Hz.Ali yolunda bir Alevi olduğunu ortaya koyar.

Osmanlılar zamanında, devletin ve medresenin etkisiyle kızıl külahlar, beyaza çevrilecektir.

Hacı Bektaş Veli, tam bir halk adamıdır. Sarayı ve kenti değil, kırsal alanı ve köylüleri yeğlemiştir. Gerek halkı ezen Selçuklu Devletine, gerekse Anadolu'yu yakıp yıkan Moğollara karşı Türk halkının örgütlenmesinde birinci derecede etkili olmuştur. Hünkâr, yoksulların, güçsüzlerin yanında yer almış, cehalete, zorbalığa karşı çıkmış; felsefesini bunu üzerine kurmuştur...

Hacı Bektaş Veli'nin elinde kılıç kâfir ülkelerine savaşımla çıkan birisi gibi gösterilmesi olayı tamamen yanlıştır. Onun düşüncesinde, insana kıymak büyük bir günahdır. Cihat veya gaza denilen savaş ise, insanın kendi nefsiyle yaptığı savaşıdır. Bektaşî düşüncesinde en büyük düşman, insanın içinde bulunan kötü arzular, kötü düşüncelerdir. İşte bunların tepelenmesi bir insan için birinci görev sayılmıştır...

Hacı Bektaş Veli'nin en tanınmış eseri, Makalat adlı kitabıdır. Önce Sefer Aytekin, daha sonra da Esad Coşan tarafından Türkçe'si yayınlanan Makalat, bir dinbilgisi kitabı sayılabilir. Bu kitapta, Alevi-Bektaşî yolunda temel kavram olan "Dört Kapı-Kırk Makam" düşüncesi açıklanmıştır.

Bundan başka, Hünkâr'a mal edilen ama içinde katkı olduğu anlaşılan Şerh-i Besmele adlı kitap yayınlanmıştır. Doç.Dr. Bedri Noyan, şu kitaplarında Hacı Bektaş Veli'ye ait olduğunu yazar : Fevaid, Bahr'ül Hakayık, Şathiyye, Makalat-ı Gaybiyye ve Kelimat-ı Ayniyye, Hurdename, Üss'ül Hakika...

Baba Resûl'un ileri gelen halifelerinden olup, sonraki gelişmeler dikkate alındığı takdirde, tarihte en ünlü Baba İlyas halifesi olarak ünlenecek olan, Hacı Bektaş-ı Velî hakkında döneminin kaynaklarında hiç bir bilgi bulunmaz. Onun üzerine bütün bilinenler aşağı yukarı Vilayetnâme'ye dayanır. Muhtemelen Uzun Firdevsî tarafından Hacı Bektaş'ın ölümünden hemen hemen iki yüzyıldan fazla bir zaman sonra yazılan bu eser de, aslına bakılırsa Hacı Bektaş'ı tam olarak ortaya koyabilecek nitelikte değildir. Ancak yine de çok faydalı bilgileri de içerir.

Günümüze kadar Hacı Bektaş, Âşıkpaşazâde'nin onun Baba İlyas'la olan ilişkisine açıkça işaret etmesine rağmen, genellikle Baba İshak'ın halifesi sayılmıştır. Şüphesiz bu eğilimin nedeni yine İbn Bîbî'nin, Baba Resûl olarak Baba İshak'ı göstermesidir.

Hacı Bektaş'ın Babaîler isyanının lideri ile ilişkisinden Âşıkpaşazâde'den çok daha önce söz eden kaynak, Menâkıbu'l-Ârifîn'dir. Burada her hangi bir isim belirtilmeksizin yalnızca "Baba Resûl" unvanı geçer ve Hacı Bektaş'ın onun "ileri gelen halifesi" (halîf-i hass) olduğu kaydedilir. Ancak Elvan Çelebi konuya daha bir kesinlik getirerek Hacı Bektaş'ın Baba İlyas'ın halifesi olduğunu anlamamıza yardım edecek ifadeler kullanır; yine de önde gelen bir halife olup olmadığına ait hiç bir şey söylemez.

Şu halde, Ahmed Eflâkî, Elvan Çelebi ve Âşıkpaşazâde' nin üçlü tanıklığıyla Baba İlyas ile Hacı Bektaş arasında bir şeyhlik-halifelik bağlantısının bulunduğu kesinlik kazanır. Ancak bu bağlantıya ait ayrıntı bilgi mevcut değildir. Bununla birlikte, gerek Âşıkpaşazâde'nin gerekse Elvan Çelebi'nin ifadeleri gözden geçirilecek olursa, Hacı Bektaş'ın hiç de Eflâkî'nin dediği gibi Baba Resûl'ün ileri gelen halifesi olmadığı anlaşılır. Eğer böyle olsaydı, mantık bakımından onun da Babai İsyanın da hiç şüphesiz Baba İshak, Şeyh Osman, Aynuddevle Dede (Ayna Dola) ve diğer halifeler gibi aktif bir görev alması veya en azından Baba İshak gibi ayaklanma sırasında yahut daha sonra ya öldürülmesi, ya da yakalanıp hapse atılması gerekirdi. Oysa hem Elvan Çelebi, hem de Âşıkpaşazâde'nin kayıtları, onun isyana katılmadığını açıkça ortaya koyuyor: Elvan Çelebi, "Hacı Bektaş'ın sultanın tacını göze almadığını" yazarken, Âşıkpaşazâde, "kardeşi Menteş'le birlikte Baba İlyas'a bağlandığı, sonra birlikte Kırşehir'e geldiklerini, oradan Kayseri'ye geçip, Menteş'in buradan Sivas'a giderek orada (şüphesiz Selçuklu kuvvetleriyle gerçekleşen çatışma da dürüldüğünü, bunun üzerine Hacı Bektaş'ın Karayol'a (Sulucakaraöyük'e) gittiğini bildiriyor.

Bu durumda Elvan Çelebi'nin ve Âşıkpaşazâde'nin bu çok açık tanıklıklarından yola çıkarak şu görüşü ileri sürmek olanaklıdır. Hacı Bektaş, ya onaylamadığı için veya bizim bilemediğimiz herhangi bir nedenle isyanda hiç bir aktif rol almamış, görünüşe göre isyan sırasında ve daha sonra uzunca süre gizlenerek izini kaybettirmiş, daha sonra -ve büyük bir olasılıkla- Moğol işgal ve egemenliğinin neden olduğu karışıklıklardan faydalanarak Sulucakaraöyük'te ortaya çıkmıştır.

Alevi-Bektaşî geleneğinin sözcüsü olan Vilâyetnâme ise, Hacı Bektaş'ı çok daha değişik bir çerçevede içinde sunar. Bu eser, Hacı Bektaş'ı daha doğumundan itibaren ele alır. Vilâyetnâme'ye göre Hacı Bektaş, Horasan'ın Nişapur şehrinde doğmuş olup İmam Mûsa Kâzım'ın neslinden gelen ve İbrâhim-i Sâni diye tanınan Seyyid Muhammed'in oğludur. Hacı Bektaş'ın Anadolu'nun daha eski Türk sâkinlerinden olmadığı, Moğol istilâsı sırasında buraya göç ettiği kesindir. Yine Vilâyetnâme'ye göre, Anadolu'ya önce - Dede Garkın'ın yerleştiği bölge olan - Elbistan'dan gitmiş, burada Dede Garkın'ın çevresiyle karşılaşmıştır. Böylece Elvan Çelebi'den başka, Hacı Bektaş'ı önce Dede Garkın'ın çevresine yerleştirerek Elvan Çelebi'yi doğruluyor.. Yine bu Vilâyetname'ye göre, Hacı Bektaş oradan Kayseri ve Ürgüp'e, daha sonra da Sulucakaraöyük'e (bugünkü Nevşehir'e bağlı Hacıbektaş ilçesi) geçmiştir.

Hacı Bektaş'ın niçin burayı seçtiği doğrusu üzerinde düşünülecek bir konudur. Aslında bu bölgeyi seçen yalnız o değildi. İsyandan sonra Muhlis Paşa ve Şeyh Osman da Kırşehir'e yerleşmişlerdi. Düşüncemizce gerek bu ikisinin, gerekse Hacı Bektaş'ın, daha başka bölgeler varken, Kırşehir yöresini tercih etmeleri, buradaki Türkmen boylarıyla ilgili olmalıdır. Hacı Bektaş, kendisinin bu bölgedeki Babaî hareketine mensup Türkmen boyları arasında rahatça kimliğini gizleyerek saklanabileceğini düşünmüş olabilir. Nitekim Vilâyetnâme'de de belirtildiği gibi, bu bölgede yarı göçebe bir yaşam süren çok sayıda Türkmen aşireti vardı. Selçuklu hükümetinin Babaîler üzerindeki baskı ve takibi ortadan kalkınca da, büyük bir olasılıkla açığa çıkmayı hesap ediyordu. Ancak onların bu bekleyişleri fazla uzun sürmemiş ve 1243 yılında Moğollar'ın Anadolu'ya gelmesiyle birlikte, Selçuklu hükümeti kendi başının derdine düşmüştür.

Hacı Bektaş'ın bu bölgeye yerleşmesi konusuna Iré ne Beldiceanu'nun bir kaç yıl önce yayımladığı bir makale, yepyeni bir boyut kazandırmaktadır. XV. ve XVI. Yüzyıla ait Karaman eyâleti tahrir defterleri üzerinde gerçekleştirilen bu ilginç araştırma, Hacı Bektaş'ın Sulucakaraöyük'e Vilâyetnâme'nin yazdığı gibi yalnız bir derviş olarak gelmediğini, kendine bağlı Bektaşlu adını taşıyan bir oymakla birlikte geldiğini gayet açık biçimde göstermektedir. Bu da Türkmen babalarının aynı zamanda hem kabile şefi hem de dînî reis olduklarına ait görüşü destekliyor. İşte Hacı Bektaş böyle bir Babaî şeyhi olarak Sulucakaraöyük'e gelmiş ve yine Babaîler'e mensup buradaki bir başka Türkmen boyu olan Çepniler arasına yerleşmişti. Hacı Bektaş'ın bu tercihi bize, onun iradesindeki Bektaşlu oymağının Çepni boyunun bir parçası

olduğunu düşündürüyor. Eğer bu gerçekte böyle ise, o zaman onun yerleşmek üzere niçin Sulucakaraöyükü tercih ettiği sorusunun yanıtı da verilmiş olur.

Hacı Bektaş'ın Sulucakaraöyük'te bu boya mensup İdrîs Hoca ve eşi Kadıncık Ana ile yakın ilişki içine girmiştir.

Kimliği konusunda henüz yeterli bilginin bulunmadığı Kadıncık Ana (Hatun Ana, yahut Fatma Bacı) başta olmak üzere, bu köyde giderek ününü çevreye yaymak suretiyle civardan pek çok mürid edindiği ve faaliyetlerini uygulamaya başladığı anlaşıyor. Hacı Bektaş Veli'nin Moğol egemenliği dönemine rastlayan bu faaliyetlerinin, genellikle Türkmenler içinde Baba İlyas'ın ve kendinin fikirlerini yaymak olduğu kadar, bölgedeki gayri müslimler ve hattâ Moğollar arasında İslâmiyet propagandasından oluşan hayli yoğun bir çalışma ve çaba harcadığı, Vilâyetnâme'ye dayanılarak söylenebilir. Hacı Bektaş 669/1270-71 yılında ölünceye kadar Sulucakaraöyük' te yaşamış ve bu arada bazı Moğol otoriteleriyle de ilişkileri olmuştur. Ayrıca o dönemdeki diğer tasavvuf çevreleriyle, bu arada özellikle Mevlânâ ve etrafındakilerle, Kırşehir'deki Ahî Evran'la da bazı ilişkileri bulunduğunu, Vilâyetnâme ve Menâkıbu'l-Ârifîn'deki bilgilere dayanarak söyleyebiliriz.

Her ne kadar isyan olayına katılmamış olsa da, Hacı Bektaş Baba İlyas'ın halifelerinden biri olarak onun fikirlerinin yayıcısı olmuştur. Ne var ki, bu konuda elimizdeki ana kaynak olan Vilâyetnâme'de bu iki şahıs arasındaki bu ilgiye ait en ufak bir îmaya rastlanmadığı gibi, Baba İlyas'ın adı da geçmez. Ancak Hacı Bektaş'ın halifeleri arasında bir Baba Resûl yahut Resûl Baba'dan bahsedilir ki, hiç şüphesiz bu Baba İlyas'tan başkası değildir ve Alevi-Bektaşî geleneği aradan geçen bir kaç yüzyıl boyunca iki şahsiyet arasındaki bu ilişkiyi, Hacı Bektaş'ın yükselen kimliğine yakışır bir biçime sokarak tersine çevirmiştir. Buna karşılık, öğretmeni sıfatıyla bir Lokmân-ı Perende'den ve en çok da şeyhi ve kendisine Rum diyarında halifelik veren üstadı kimliği ile Ahmed-i Yesevî'den söz edilir.

Vilâyetnâme'ye göre Lokmân-ı Perende, babası tarafından Hacı Bektaş'ın eğitimi ile görevlendirilmiştir ve Ahmet-i Yesevî'nin halifesidir. Bu Lokman-ı Perende hakkında bütün bilgimiz bundan ibarettir. Bununla beraber, Revzatu's-Safâ, Habîbu's-Siyer ve Nefehâtü'l-Üns'de, XI. Yüzyılda yaşamış ünlü melâmetî şeyhi Ebû Saîd-I Ebû'l-Hayr ile çağdaş bir Şeyh Lokmân-ı Serahsî'den bahs olunmaktadır. İlk iki kaynakta yalnızca mezarının Herat'ta bulunduğu kaydedilmiş, üçüncüsünde ise, Lokmân-ı Serahsî ile Lokmân-ı Perende'nin aynı kişi olduğunu zannetirecek bir menkabe anlatılmıştır. Dolayısıyla buna dayanarak Lokmân-ı Serahsî' nin aynı zamanda Lokmân-ı Perende (Uçan Lokman) diye de tanınmış olabileceği olasılığı kuvvetlidir.

Alevi-Bektaşî geleneğindeki Ahmed-i Yesevî - Hacı Bektaş bağlantısına gelince, yine kronolojik nedenden dolayı buna olanak yoktur; her ikisinin ölüm tarihleri arasında yüz yıldan fazla bir zaman farkı vardır. Ancak Vilâyetnâme'deki Ahmed-i Yesevî menkabelerinin bolluğu ve Hacı Bektaş'ın bu büyük Türk şeyhine bağlanmasının başka bir anlamı olduğu şüphesizdir. Bizce bütün bunlar bir bakıma Hacı Bektaş'ın gerçekten Yesevî geleneği ile bir alakasının bulunduğu göstermeye yaradığı gibi, vaktiyle F.Köprülü' nün çok yerinde olarak belirttiği üzere, Ahmed-i Yesevî'nin Türkmen çevrelerinde hayli popüler bir sima olduğunu da kanıtlamaktadır. Bundan dolayı Hacı Bektaş'ın Baba İlyas'a bağlanmadan önce, bir Yesevî dervişi olamamakla beraber, Yesevî geleneğini koruyan bir tarikata (Haydarîlik) mensup olduğunu, Baba İlyas'ın çevresine katıldıktan sonra aynı zamanda Vefâîliği de geçtiğini, yahut kendi mensubiyetini koruduğunu da söyleyebiliriz. Bektaşîlik tarikatında Yesevî an'anelerinin neden yaşamağa devam ettiğini, hattâ Velâyetnâme'nin yazıldığı çağa kadar bu geleneğin varlığını neden sürdürdüğünü ancak bu biçimde açıklayabiliriz.

Vilâyetnâme'nin önümüze koyduğu problemlerden bir başkası da, Hacı Bektaş'ın Haydarî geleneklerine de bağlanmış olmasıdır. Çünkü Vilâyetnâme'de bir de Kutbeddîn Haydar'dan bahsedilmekte ve bu zat Ahmed-i Yesevî'nin nefes evlâdı yapılmaktadır. Bilindiği gibi Haydarîlik, Yesevîlik tarikatı ile Kalenderî geleneklerinin birleştirilmesi suretiyle Kutbeddîn Haydar tarafından XII. Yüzyıl sonlarında İran'da kurulmuş heterodoks bir Türk tarikatıdır. İşte bir yandan bu önemli konu, öte yandan Vilâyetnâme' de Hacı Bektaş'ı bir Haydarî dervişi biçimde tanımlayan satırlar, bizce Hacı Bektaş'ın bir Haydarî şeyhi olduğunu gösteriyor. Kısaca bu durumda Hacı Bektaş'ın tasavvufî kimliği konusunda şunu söyleyebiliriz: Hacı Bektaş Anadolu'ya bir Haydarî dervişi olarak gelip bir Vefâî şeyhi olan Baba İlyas'a intisap etmiş, onun halifeliği mevkiine yükselerek bu hüviyetiyle Sulucakaraöyük'e gelip yerleşmiştir. Gerek Baba İlyas'a intisabı, gerekse isyana katılmasa bile Babaî muhitine mensup bulunması, onu aynı zamanda bir Babaî şeyhi olarak da düşünmemizi gerektiren bir nedendir.

Hacı Bektaş'ın ait olduğu çevreyi ve tasavvufî ortamı bu sûretle belirlemeye çalıştıktan sonra onun mistik şahsiyetini incelemeye geçebiliriz. Başta Âşıkpaşazâde olmak üzere kaynaklar kendisini "mecsup" bir derviş biçiminde tanımlıyorlar. Âşıkpaşazâde Hacı Bektaş'ın ne bir şeyh olacak, ne de bir tarikat kuracak durumda olduğunu, kendini bilmeyecek kadar cezbe sahibi bulunduğunu yazar. Emînuddîn b.Davud Fakih adında bir XV.yüzyıl müellifi, Risâle-i Kudsiyye nâmındaki eserinde Hacı Bektaş'ı "meczûb-ı mutlak (Tanrı aşkı ile aklını yitirmiş kimse)" diye niteler. Yine bir XVI.Yüzyıl yazarı Vâhidî, kitabında benzer ifadeler kullanılır. Bütün bu bilgilerin ortak yanı, tasavvuf terminolojisindeki tam kimliği ile Hacı Bektaş'ın bir meczûb-ı hakîkî, yani kendini bütün varlığıyla ilâhî cezbeye kaptırmış, sürekli bu durumda yaşayan biri olduğudur.

Aslında doğrusunu söylemek gerekirse, bu bilgileri birden bire kabullenmek zordur. Zira Hacı

Bektaş'ın Baba İlyas ile ilişkileri ve Sulucakaraöyük'teki faaliyetleri, söylendiği gibi kendinden tamamen habersiz bir meczup kabul edilmesini zorlaştıracak niteliktedir. Bununla beraber, onun dînî ilimlerde derinleşmiş, tasavvufun yüksek bir düşünme düzeyine ulaşmış bilgin, kendinbi Tanrıya adanmış bir kimse olduğunu ileri sürmek de, kendinden habersiz bir meczup gözüyle bakmak kadar bizce aşırı bir yaklaşımdır.

Bazı araştırmacılar, Hacı Bektaş'ın Sünnî ve tasavvuf inaçlarını benimsemiş, kendini Tanrı'ya adanmış bir kimse olduğuna kanıt olarak, ona mal edilen Makalât'ı gösterirler. Bir kere Makalât'ın gerçekten Hacı Bektaş tarafından yazıldığıнын henüz kanıtlanmamış olması bir yana, bu kanıtlanmamış olsa bile, bir kere bu eserin, tasavvuf edebiyatındaki bir çok benzeri gibi, müridlere basit düzeyde tasavvufu öğretmek için yazılmış bir el kitabı olduğunu anlamak son derece kolaydır. İkinci olarak Makalât'ın, Hacı Bektaş'ın kişiliğine uygun heterodoks düşünceler yansıtmak zorunda olduğu da söylenemez. Çünkü şurası unutulmamalıdır ki, bu tip popüler nitelikte ve aşağı derecedeki müridler için yazılmış eserlerde, Türkiye gibi, Sünnîliğin egemen durumda olduğu bir orta çağ ülkesinde kolay kolay Sünnî İslâm'a karşı şeylere rastlamak olanaklı değildir. Bu itibarla Makalât'a bakarak Hacı Bektaş'ın heterodoks bir Türkmen babası değil, Sünnî bir mutasavvıf olduğunu ileri sürmek kesinlikle iknâ edici değildir. Onun Baba İlyas'ın halifelerinden biri olduğunu hiç bir zaman gözden uzak tutmamak gerekir.

Bir başka görüş, Hacı Bektaş'ın Oniki İmam Şîîliği'ne dayalı bir din ve tasavvuf anlayışına bağlı bulunduğunu ileri sürmüştür. Yalnızca Vilâyetnâme'deki Hacı Bektaş'ın Oniki İmam soyundan geldiğine dair pasaja dayanarak onu bir Şîî mutasavvıf kabul etmenin de tarihsel bir dayanağı yoktur. Çünkü bu olayı onaylıyacak hiç bir kanıt gösterilemeyeceği gibi, esasen, daha önce de anlatılmaya çalışıldığı üzere, Hacı Bektaş'ın yaşadığı dönemde Anadolu'da Oniki İmam Şîîliği'nin varlığını ortaya koyacak herhangi bir tarihî kanıta rastlanmamıştır. Bizce bu türlü yorumlar, Bektaşîlik tarikatının XVI. Yüzyılda fiilen oluşumu sırasındaki Şîî etkilere bakılarak yapılmış olmalıdır. Bizce Hacı Bektaş da tıpkı şeyhi Baba İlyas gibi, daha çok İslâm öncesi eski Türk inançlarıyla yorumlanmış bir İslâm anlayışını müridlerine vermekteydi. Bundan dolayı kendisinin çağdaşı olan Mevlânâ'nın bu yüzden ona pek de iyi gözle bakmadığını Menâkıbu'l- Ârifîn bize göstermektedir.

Bu heterodoks karakterine rağmen Hacı Bektaş, hiç olmazsa XV.yüzyıla ait kaynaklardan itibaren görüldüğü üzere, Sünnî topluluklarda da önde gelen evliyâdan kabul edilmiş ve onların nazarında da büyük bir saygı ve kutsallığa erişmiştir; hâlen de öyledir. Bu yüzden Hacı Bektaş-ı Velî Sünnîler'ce daima Alevilik-Bektaşîlik'ten ve Alevi-Bektaşîler'den ayrı değerlendirilmiştir. Bunun nedeni herhalde, XV.yüzyıla gelinceye kadar Hacı Bektaş'ın bir velî sıfatıyla halk hâfızasına mal olması ve Alevi-Bektaşîliğin Sünnîlik dışı yapısına bakılarak böyle bir tarikatın, Hacı Bektaş ile ilgisinin bulunamayacağı düşüncesi olmalıdır.

Hacı Bektaş'ın, daha sağlığında müridleri arasından bazı halifeler yetiştirdiği ve bunları Anadolu'nun çeşitli yerlerine yolladığı gözlemlenmiştir. Vilâyetnâme'ye göre, üçyüz altmış tanesi her zaman yanında duran otuz altı bin halifesi vardı. Hiç şüphesiz bu rakam bir abartma olmaktan öteye gidemez; fakat *Vilâyetnâme*'deki bazı isimler en azından bunlardan bir kısmının gerçekten Hacı Bektaş'ın halifesi olduğunu gösterecek niteliktedir. Bu halifeler arasına, sadece Âşıkpaşazâde'de adı geçen ve kimliği tamamiyle meçhul olan Koçum Seydî'yi de eklemek gerekir. Âşıkpaşazâde'ye göre bu kişi, Osman Gazi devrini de görmüştü.

Anadolu aydınlanma felsefesinin önde gelen önemli şahsiyetlerinden biri olan Hacı Bektaş Veli, Türkmenistan'ın Horasan bölgesinin Nişabur kentinde 1178 yılında doğmuştur. Babası İbrahim Sani, annesi ise ünlü bilgin Nişaburlu Ahmet Amil'in kızı Hatem Hatun'dur.

Hacı Bektaş Veli'nin soy ağacının (zincirinin) Yedinci İmam Musa Kâzım'a bağlanması ve bu halkanın İmam Cafer, İmam Muhammed Bakır, İmam Zeynelabidin ve İmam Hüseyin ile İmam Ali'ye ulaşması nedeni ile "Seyyid" sayılmaktadır. (1)

Ancak Türkmen (Oğuz) boyuna bağlı Çepni kolunun Bektaşlı Oymağı'ndan (2) olan Hacı Bektaş Veli'nin doğduğu bölge, içinde yaşadığı topluluk, yaptıklarına ve düşüncelerine baktığımızda soy olarak Arap kökenli olmadığı ortaya çıkmaktadır. Buna rağmen soyca İmam Ali'ye bağlı gösterilmesinin nedeni, daha çok İmam Ali'nin manevi mirasına sahip çıkmasıdır. Hacı Bektaş Veli ile İmam Ali arasında kurulan bağ bununla da kalmamaktadır. Hatta Alevi-Bektaşî öğretisi içinde yer alan menakıbname ve nefeslerde Hacı Bektaş Veli'nin İmam Ali'nin don değiştirmiş hali olarak görüldüğü açıkça belirtilmektedir. Alevi-Bektaşî Ozanı Ali İlhami bu düşüncelyi bir nefesinde şöyle dile getirmektedir.

*"Eğlen turnam eğlen Ali misin sen
Ali sevilmez mi deli misin sen
Yoksa Hacı Bektaş Veli misin sen"*

Hacı Bektaş Veli ile İmam Ali arasında soy (kan) bağı olmasa bile ilim ve düşünce bağı vardır.

Horasan erenleri diye bilinen Kalenderiyye akımı ilgisi bulunan çevresindekileri kendisine çeken tasavvufu uğraşan önemli sûfîlerden birisidir. Horasan Melametiyye okulundan olduğuna kesin gözle bakılabilir.

HÜNKAR HACI BEKTAŞ VELİ'NİN SOY AĞACI (AİLE SİLSİLESİ/SECERESİ)

İmam Ali
İmam Hüseyin
İmam Zeynelâbidîn
İmam Ca'fer Sadık (1)
İmam Mûsa Kâzım
Es-Seyyid İbrahim El-Mükerrem El-Mücab
Es-Seyyid Hasan El-Mücab
Es-Seyyid Muhammed
Es-Seyyid Mehdî
Es-Seyyid İbrahim
Es-Seyyid Hasan
Es-Seyyid İbrahim
Es-Seyyid Muhammed (2)
Es-Seyyid İshak
Es-Seyyid Mûsa
Es-Seyyid İbrahim Es-Sânî
Es-Seyyid Hacı Bektaş Veli (3)

PİR HÜNKÂR HACI BEKTAŞ VELİ'NİN TARİKAT SİLSİLESİ

İmam Ali (4)
İmam Hüseyin (5)
İmam Zeynelâbidin
İmam Muhammed Bakır
İmam Ca'fer Sadık
İmam Musa Kâzım
İmam Ali Rıza (6)
Cüneyd-i Bağdâdî (7)
Ebu Osman Mağribi
Ebu'l-Kasım Kürkânî
Ebu'l-Hasan Harkani
Şeyh Ebu Ali Farmedi
Hoca Yusuf El-Hemedani
Hoca Ahmet Yesevi

Şeyh Lokman Perende
Pir Hünkâr Hacı Bektaş Veli (8)

PIR HACI BEKTAŞ VELİ'NİN TARİKAT SİLSİLESİ

İmam Ali
Hasan Basri
Habib-i Acemi
Dâvûd-i Tâi
Ma'rûf-i El-Kerhî (9)
Şeyh Seriyî -üs Sakatî
Cüneyd-i Bağdâdî
Ebu Ali Rudbarî (10)
Şeyh Ebu Ali Kâtib El-Mısrî (11)
Şeyh Ebu Osman Mağribî
Şeyh Ebu Kasım Kûrkânî (Kerkani)
Şeyh Ebu Hasan Harkani (Herkani)
Şeyh Ebu Ali Farmedi (Karmidi) (12)
Hoca Yusuf El-Hemedânî
Hoca Ahmet Yesevî
Şeyh Lokman Perende El-Horasani
Pir Hünkâr Hacı Bektaş Veli El-Horasani (13)

DİP NOTLAR

(1) İsmet Zeki Eyuboğlu secereyi verirken bu halkada

İmam Ca'fer Sadık'ı atlamış ve İmam Musa Kâzım' dan sonra da secereyi onikinci İmam Muhammed Mehdi'ye taşımıştır. Ancak İmam Muhammed Mehdi'nin çocuk yaşta kaybolduğu (gaib olduğu) ve onun ile ilgili yaşam ve evlilik kaydına dair bilgiye rastlanmadığı gerçeğini atlamıştır.

(2) Bu halka yer alan isme kimi kayıtlarda Es-Seyyid Mehmet olarak yer verilmiştir.
(SEZGİN:1990: 19-20)

(3) (SUNAR: 1975: 37), (SEZGİN: 1990: 19-20), (EYUBOĞLU: 1992: 60), (ÖZTÜRK: 1990:51-52)

(4) (SUNAR: 1975: 35)'de bu silsile Hz.Muhammed Mustafa ile başlatılmıştır.

(5) (SUNAR: 1975: 34-35-36)'da verilen bir başka silsilede İmam Ali'den sonraki halkalar şöyledir:

Selmân-ı Fârisî

Kasım b.Muhammed b.Ebu Bekir

Ca'fer Sâdık

Bayezîd-i Bistami

Ebu'l Hasan Harkani

Şeyh Ebu Ali Farmedi

Hoca Yusuf El-Hemedâni

Hoca Ahmet Yesevi

Şeyh Lokman Perende

Hacı Bektaş Veli

(6) (SEZGİN: 1990: 20)'de verilen silsilede İmam Ali Rıza'dan sonraki tarikat silsilesine ait halkalar şöyledir:

Şeyh Muhammed Eslem Tusî

Ebu Cafer Şehid Tahir Meşhedî

Şeyh Abdullah Vâsıtî

Ebu Bekir Muhammed Hâilî

Kadı Buhammed Buharî

Şeyh Kudbuddin Senâbâdî

Şeyh Rûknüddin Ebu Muhammed Cürcanî

Şeyh Nasrullah Hasan Sencerî

Hoca Ahmet Yesevî

Şeyh Lokman Perende

Hacı Bekaş Veli

(SUNAR: 1975: 35)'de İmam Ali Rıza ile Cüneyd-i Bağdad i arasında Şeyh Maruf El Kerhî ve Şeyh Serıyy s-Sakati yer almaktadır.

(7) (SUNAR: 1975: 35)'de Cüneyd-i Bağdad i ile Ebu Osman Mağribi arasında Şeyh Ebu Ali R dbar  ve Şeyh Ali El-Katib El-Mısrî yer almaktadır.

(TEMREN: 1994: 50)'de İmam Ali Rıza'dan sonra Bayezîd-i Bistami'ye bağlanan tarikat silsilesi daha sonra; Ebu'l Hasan Harkani

Ebu Muhammed Tusî

Ebu Ali Farmedi

Yusuf El-Hemedani

Hoca Ahmed Yesevi

Şeyh Lokman Perende

Hacı Bektaş Veli

(8) (SUNAR: 1975:35-36) ,(SEZG N: 1990: 20)

(9) (EYUBOĞLU: 1992: 61-62)'de tarikat silsilesinde Ma'rûf-i El-Kerhî ile Şeyh Seriyy-üs Sakatî'nin arasında Şeyh Sırrı ismine yer vermiştir.

(10) Bu isim (EYUBOĞLU: 1992: 61-62)'de Ebu Ali Rudbadi biçimindedir.

(11) (OYTAN: 1988: 363-364)'de tarikat silsilesinde bu isim yer almayıp tarikat silsilesi şöyle devam etmektedir:

Cafer bin Yunus

Ebubekir Şebeli

Muhammed Züccac

Hoca Ahmet Yeseviyyüttaşkendî

Hoca Rüstem Taberistanî

Hoca Cafer Sicistanî

Yakup İsfahani

İshak Hemedani

Yahyai Kahistani

Lokman Perende-i Kâşanî

Hacı Bektaş Veliyy-ül-Horasaniyyün Nişaburi

Ayrıca burada Şeyh Ebu Ali Kâtib El-Mısri isminin (EYUBOĞLU: 1992: 61-62)'de Şeyh Ebu Ali Hasan biçiminde verildiği görülmüştür.

(12) (EYUBOĞLU: 1992: 61-62)'de Şeyh Ebu Ali Farmedi'den sonra Fazl İbn Mehmet Tusi yer alırken, diğer secerelerde bu yer almamaktadır.

(13) (SUNAR: 1975: 36),(EYUBOĞLU: 1992: 61)

(OYTAN:1988: 363-364)